

OLGA MOLNÁROVÁ

KU KONCEPCII VYUČOVANIA ZEMEPISU NA GYMNÁZIÁCH

The cultivation-educational activity is one of the most important and challenging social activities. In the concept of teaching geography at the gymnasium attention is paid to the position of geography within the educational system, to the aim and tasks of geography as a teaching subject.

Jednou z najzávažnejších otázok pri riešení súčasného systému vzdelávania je otázka požiadavky hlbokého všeobecného vzdelania. Vedeckotechnická revolúcia prebiehajúca v našej spoločnosti kladie veľké nároky predovšetkým na zmeny v myslení, konaní a cítení ľudí.

V systéme vzdelania nejde už len o osvojenie vedomostí a zručností, ale aj o pestovanie intelektuálnej zvedavosti, o umenie klásť otázky a nachádzať na ne odpoveď. Ak by sa nezmenil systém vzdelávania, povrchnosť v dôsledku prudkého rozvoja vedy sa bude ďalej prehľbovať. Preto prvoradou úlohou, ktorú treba riešiť v systéme vzdelávania, je stanovenie obsahu vyučovania. V dnešnej situácii je veľmi dôležité vymedziť a ujasniť cieľ, pretože obsah je realizáciou cieľa. Základom moderného systému vzdelania musí byť širšia a náročnejšia koncepcia ako jednoduché dopĺňovanie obsahu vzdelania novými faktami a poznatkami. Obsahom vzdelania sa má predovšetkým stať rozvíjanie schopností, rozumieť a adaptovať sa novým, stále narastajúcim problémom.

POSTAVENIE ZEMEPISU V SYSTÉME VZDELÁVANIA

Zemepis ako predmet rozvíjajúci u žiakov poznatky o vzájomných vzťahoch zložiek prírody a spoločenských javov vedie ku komplexnému chápaniu geografického prostredia.

Hlavné metodologické znaky, ktoré odlišujú geografiu od iných vedeckých disciplín, sú priestorovosť a syntetičnosť, ktoré umožňujú definovať geografiu ako vedu o územných komplexoch alebo systémoch. Štúdiom týchto komplexov, predovšetkým vzťahov medzi prírodou a ľudskou spoločnosťou v teritoriálnom priereze, je výsostné špecifikum geografie. Pohľad geografie na svet je pohľad komplexný, syntetický. Preto pre výber učiva má veľký význam požiadavka komplexného prístupu pri štúdiu prírody, spoločnosti a ekonomiky krajiny. Geografia v tomto smere jedinečne spĺňa zásadu integrácie školských vedomostí, pretože hľadaním vzťahov v jednotlivých zložkách geografickej sféry, i medzi nimi navzájom, nevyhnutne vyžaduje vedomosti zo všetkých prírodných vied.

Moderné zemepisné vyučovanie má ukazovať a vysvetľovať prírodnú a sociálno-eko-

nomickú súčasnosť vlasti i sveta, a to nie izolovane, ale v organickej jednote, kauzalite a dynamike, problémovosti a perspektívnosti. Význam zemepisného vyučovania spočíva v tom, že prispieva k univerzálnosti a ucelenosti všeobecného vzdelania, ideovej výchove i k brannej príprave mládeže.

CIEL A ÚLOHY PREDMETU ZEMEPIS

Pri stanovení cieľa treba vychádzať z viacerých aspektov:

1. v súlade so súčasným rozvojom geografických vied,
2. s požiadavkou výchovy človeka schopného pochopiť základné problémy ľudskej spoločnosti z geografického hľadiska,
3. s požiadavkou pochopiť význam i základy geografickej vedy,
4. s ohľadom na limitujúci faktor času a schopnosti žiakov,
5. s požiadavkou, aby výsledné zemepisné vzdelanie podporovalo v mládeži záujem o vedu, s pestovaním požiadavky vecne a kriticky myslieť, byť samostatný, presný, pohotový a ideovo angažovaný.

Cieľom vyučovania zemepisu má byť výchova ľudí, ktorí by sa vedeli orientovať vo svojom okolí, vlasti a prehľadne na celom zemskom povrchu a vedeli by používať geografické metódy myslenia. Absolventi gymnázia mali by dobre poznať Zem ako celok, i jej postavenie vo vesmíre, prírodné podmienky všeobecne i v jednotlivých oblastiach, mali by získať i politicko-hospodársky prehľad. Predovšetkým by mali dôkladne poznať ČSSR. Mali by vedieť manipulovať s mapou, využívať štatistické materiály, rozumieť grafom, diagramom, kartografom atď. Rozhodne mali by dostať aj základné vedomosti o úlohách a vedeckých metódach modernej geografie.

Úlohou zemepisu ako vyučovacieho predmetu teda bude:

1. osvojenie zemepisných vedomostí, zručností a návykov, poznanie zemepisných javov a faktov, ich vznik, vývoj a súčasný stav na celom zemskom povrchu, za účelom doplniť a uceliť zemepisné vzdelanie absolventa,
2. zabezpečenie aplikácie získaných poznatkov vedúcich k tvorivému mysleniu,
3. vypestovanie túžby poznať zemepisné prostredie nášho štátu a jeho využitie pre život v našej spoločnosti,
4. oboznámenie sa so zemepisným prostredím ostatných národov za účelom vzbudiť v žiakoch túžbu poznať ich, čo prispeje ku kultúrnemu a hospodárskemu zblíženiu ľudstva, hoci na rozdielnych politických platformách.

OBSAH PREDMETU ZEMEPIS, JEHO VÝBER, KONCEPCIA A ŠTRUKTÚRA

Hlavným problémom vyučovania zemepisu v súčasnosti je výber učiva. Veľmi opatrne treba uvážiť aj riešenie proporcionality učiva. Je tiež nevyhnutné zachovať zásadu systematickosti s rešpektovaním teritoriálnych zákonitostí.

Pre dosiahnutie uceleného zemepisného vzdelania má systém učiva obsahovať všeobecný fyzický a všeobecný ekonomický zemepis, regionálny zemepis sveta a zemepis ČSSR.

Sústava učiva musí vyhovovať vedomostiam žiakov, získaných na ZDŠ, ktoré sa musia rozširovať a prehľbovať. Charakteristikou novej úpravy vyučovania zemepisu na gymnáziách má byť o. i. rozšírenie učiva o prírodné komponenty krajín, ich zákoni-

tosti a typy. Zemepisné prostredie existuje nezávisle od výrobných síl, ale súčasne je podmienkou pre rozvoj spoločenskej výroby. Preto je potrebné vo vyučovaní venovať mu pozornosť, aby žiaci porozumeli rôznych formám spoločenskej výroby a podmienkam ich rozvoja.

Prírodné prostredie treba vysvetľovať nie ako jedinú príčinu spoločenského vývoja, ale ako príčinu, ktorá môže spoločenský vývoj spomaliť — ak je príliš nepriaznivé alebo urýchliť — ak je mimoriadne priaznivé.

Všeobecný fyzický zemepis spolu so všeobecným ekonomickým zemepisom objavuje a objasňuje zákonitosti, ktoré sa aplikujú v živote spoločnosti, pomáha porozumieť hlavným problémom, ktoré ľudstvo rieši a ktoré vyplývajú z rozličných prírodných podmienok i z rastu obyvateľstva a z jeho rozdielnej materiálnej a kultúrnej úrovne a politického postavenia.

Pri vyučovaní všeobecného ekonomického zemepisu treba vychádzať z požiadavky zovšeobecnenia. Všeobecné zákonitosti napr. rozmiestenia výroby sa podstatnejšie pochopia pri výučbe o územných výrobných komplexoch. Pri použití modelov územno-výrobných komplexov sa získa tiež veľká časová úspora — jeden typ sa dá použiť, aj keď s nepresnosťami, na desiatky oblastí vo svete. Hlavná úloha všeobecného ekonomického zemepisu pri vyučovaní má byť v tom, že si žiaci osvoja komplexný pohľad pri vysvetľovaní javov, ich polohy a zákonitostí s rešpektovaním mnohých prírodných a spoločenských faktorov.

Modernizačné snahy v regionálnom zemepise treba upriamiť predovšetkým na:

1. rozsah danej látky,
2. rešpektovanie teritoriálnych zákonitostí (bez rozdelenia na existujúce politické bloky),
3. vyriešenie súvislosti, či lepšie povedané špirálovitosti systému, jeho obsahovú nadväznosť na ZDŠ,
4. vyriešenie problému proporcionality učiva v regionálnom zemepise, pričom sa treba vyhnúť atomizácii látky,
5. vyriešenie kvality a kvantity monografických a prehľadných tém,
6. výber zemepisných faktov potrebných pre pochopenie podstaty a vzájomnej súvislosti medzi prírodnými a sociálno-ekonomickými javmi.

Pri učive o ČSSR bolo by tiež žiadúce podrobnejšie rozobrať i deštruktívne zásahy človeka do prírody a ich následky na život a spoločnosť.

V zemepisnom vzdelaní má pre konkrétne poznanie rozmanitosti sveta významnú úlohu učivo s informatívnou funkciou, poskytujúce informácie, potrebné pre dosiahnutie prehľadu o vlasti a svete ako celku, teda pre zemepisnú orientáciu, ktorá je nevyhnutnou súčasťou zemepisného vzdelania. Našej mládeži musíme poskytnúť maximálny rozhľad, informovanosť o politike a ekonomike, umožniť jej využívať rôzne dostupné zdroje informácií, permanentne sa vzdelávať. Dôraz na formálnu stránku zemepisného vzdelania predpokladá skvalitniť proces učenia. Aby vyučovanie viedlo k moderne chápanému zemepisnému vzdelaniu, musia sa žiaci učiť pracovať so zdrojom faktov a analyzovať ich. Základné fakty si musia trvalo osvojiť. Tieto základné fakty budú vytvárať určité rady navzájom súvislé a potrebné pre zovšeobecnenie. Kvalita vedomostí závisí od toho, ako žiaci abstrahujú, zovšeobecňujú. Podľa J. S. Brunera učenie, ktoré nevedie žiakov ku chápaniu všeobecných princípov, málo podnecuje ich intelektuálnu aktivitu.

Pri modernizácii obsahu treba brať, samozrejme, do úvahy aj ideovo-politické prvky.

VÝCHOVNO-VZDELÁVACIE ÚLOHY

V súčasnom systéme zemepisného učiva na gymnáziách nastane podstatná zmena s ohľadom na výchovno-vzdelávacie úlohy; hospodársky zemepis prestane byť jediným predstaviteľom zemepisného učiva na týchto školách. Absolventi na gymnáziách dostanú ucelený, aj keď samozrejme skrátený prehľad celej geografie ako vednej disciplíny.

Osvojenie zemepisných vedomostí prispeje ku všestrannému rozvoju myslenia mládeže, k rozvoju jej schopností a vedomostí a k výchove politickej angažovanosti v duchu materialistického svetonázoru a komunistickej morálky.

Zemepis má absolventom zabezpečiť dostatočné množstvo základných vedomostí, na základe ktorých sú schopní rýchlo a správne reagovať v rôznych životných situáciách. Na hodinách zemepisu treba posilniť aktívnu činnosť a samostatné práce žiakov, treba posilniť opakovanie, upevňovanie a aplikáciu učiva do praxe. Aktívnu činnosť žiakov zamerať aj na rozvíjanie schopnosti samostatne študovať.

Nový obsah vyučovania zemepisu spôsobí aj zmenu a rozvíjanie nových metód a foriem vyučovania, čomu by mali napomáhať i texty nových učebníc a metodických príručiek.

LITERATÚRA

1. Bruner J. S., *Vzdelávací proces* (r. 1963). — 2. Stračár E., *Príspevok k problému koncepcie, obsahu a štruktúry metodiky učebných predmetov*. — 3. Doubrava J., *Zemepis na školách II. stupně*. DZVŠ, roč. 2, č. 1, 1960. — 4. Doubrava J., *K aktuálnim otázkám zemepisného vzdelání a vyučování*. ZVŠ, č. 1, 1968/69. — 5. *Perspektívy riešenia otázok výučby zemepisu*. (Výňatok zo správy VKGG ČSAV, apríl 1968). — 6. Riedlová M., *Úkoly zeměpisu v komunistické výchově mládeže*; DZVŠ, roč. 5, 1962/63.

Oľga Molnárová

ON THE CONCEPTION OF THE GEOGRAPHY TEACHING AT SECONDARY SCHOOLS

It is rather more extensive and exact conception which must be the basis of the modern educational system and not only a mere completion of the content of education by new facts and knowledge. Also the new conception of geography teaching at secondary schools in which it is proposed to teach about the Earth as a whole is adapted to this requirement.

Further it is necessary to avoid the details and traditional division into individual branches and to teach with the stress on logical continuity, the consequence of which will be the higher dynamics of the teaching process with the greater effectivity of teaching.

From the Slovak translated by P. Miššej